

RECEP ŞUKRÜ APULHAN

ASLA

YENİLMEYECEKSİN

ASLA YENİLMEYECEKSİN
Türkiye Cumhuriyeti'nin Derin Doğum Hikâyesi
Recep Şükrü Apuhan

Türk Tarihi

TİMAŞ YAYINLARI | 4536
Popüler Tarih Dizisi | 37

EDİTÖR
Ufuk Bal

KAPAK TASARIMI
Kerem Miralem

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Aralık 2018, İstanbul

ISBN

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm

ALİ, OĞLUM ALİ, BRE ALİ! / 15

İkinci Bölüm

VAN SAMANI / 57

Üçüncü Bölüm

NAZLI YÂRİMİN DİLLERİ SÖYLER
SÖYLEMEZ OLDU / 77

Dördüncü Bölüm

HAKKINI HELÂL ET ANA / 113

Beşinci Bölüm

BİR TÜRLÜ ÖLMİRİZ OĞUL (1919) / 177

Altıncı Bölüm

İZMİR'İN KAVAKLARI / 199

Yedinci Bölüm

DEĞİŞEN NE VAR? / 295

Seçilmiş Kaynakça / 307

ÖNSÖZ

Selçuklular, “Afrika dışında bütün İslam dünyası” denebilecek büyüklükte bir coğrafyaya egemen oldular. Çağrı Bey Anadolu’ya akarken, Oğuzların Kınık boyundan Selçuk Bey’in Müslüman oluşunun üzerinden yarım asır bile geçmemişti. Sultan Alparslan, Anadolu’nun hurdahaş olmuş kilidini kılıcının ucuyla Malazgirt Ovas’ına fırlattığında yıl 1071’di. Bu zaferden sonra Anadolu Selçuklu Devleti kuruldu.

Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol istilası yüzünden yıkılmaya yüz tuttuğunda, fatih ve bilgin Türk Beyleri’nin çevresinde oluşmuş Anadolu Beylikleri, çok canlı ve gürbüz birer egemenlik merkezi olarak ortaya çıktılar.

Anadolu Beyliklerinde hayat, o çağların çok ötesinde bir insan anlayışı ile çevriliydi. Germiyanolu İkinci Yakup Bey’in, külliyesi için düzenlediği Türkçe vakfiyede, “Misafir gelir de uzun süre kalırsa, asla küçük düşürülmeyecek, onlara surat asılmayacaktır.” deniyordu. Candaroğlu İsmail Bey de vakfiyesinde, imarete yemek dağıtımından sonra gelenlerin aç bırakılmamasını, onlara ceviz, bal ve peynir gibi yiyecekler hazırlanmasını istiyordu.

Batı Anadolu’daki Türk beylerinden biri de Oğuzların Kayı boyundan, Gündüz Alp’in torunu, Ertuğrul Bey’in oğlu, Osman Bey’di. Onun beyliğinin toprakları ‘tamamı gözle görülebilen’ bir yerdi. Osman Bey, bir Bizans kuvvetini, bir cam bardağı taşalar gibi dağıtıp beyliğini dosta düşmana kabul ettirdiğinde yıl

1302 olmuştu. Osmanlı topraklarını anlatmak için artık göz değil, hayal gerekecektir.

Kanuni Sultan Süleyman, 1538'de Bender kalesi üzerine çivilediği kitabede diyordu ki: "Ben Allah'ın kuluyum ve bu cihan mülkünde Sultanım. Allah'ın lütfuyla Muhammed ümmetinin başındayım. Ben Mekke ve Medine'de adına hutbe okutan Süleyman'ım. Avrupa denizlerinde, Mağrib'te ve Hind'de donanmalar yürüten ben; Bağdat'a Şah, Bizans ülkelerine Kayser ve Mısır'a Sultanım. Ben, Macar Kralı'nın taç ve tahtını alıp bir mütevazı kuluna bağışlamış bir Sultanım. Petru Voyvoda başkaldırdı ama atımın nalı onu toza kattı ve ben Boğdan ülkelerini fethettim."

Devlet-i Aliyye, Avrupa ve Rusya'nın giderek güçlenmesinin ortaya çıkardığı ağır sorunlar karşısında, içerden-dışardan bitmez tükenmez saldırılarla dolu iki buçuk asırlık bir sürecin sonlarına doğru gücünü tamamen yitirdi. Fakat sonuç yalnızca bir devletin gücünü yitirmesinden ibaret değildi. Devletin doğal merkezini teşkil ettiklerinden bütün saldırıları göğüslemek mecburiyetinde olan, fakat böyle bir merkezin sahip olması gereken kuvvetten mahrum oldukları için özellikle devletin gayrimüslim unsurları karşısında gittikçe zayıflamış bulunan Türkler, tükenişle göz göze geldiler. 1920'de, Osmanlı Devleti'nin doğduğu topraklar dahi işgal altındaydı.

Kaybedilen toprakların büyüklüğünde, o topraklar elden çıkarken yaşanan felaketlerin büyüklüğü de görülür. 17. yüzyıl başındaki Osmanlı sınırları ile bugünkü Türkiye sınırları arasında kalan coğrafya, bizim için uçsuz bucaksız bir şehitliktir. Bu kitap, Osmanlı'nın üç kıtadan Anadolu'ya çekilişinin; 93 Harbi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele'yi içine alan son 45 yılını anlatır. Tarihin nice zamandır Türkleri uyaran sesi, çarpaz ateş altında geçen o yıllarda artık bir çığlıktır. Bugün pek çok kimsenin duyulmasını istemediği fakat bizim herkesin duymasını istediğimiz, bunun için de bu kitaba isim yaptığımız bir çığlık.

1877- 1878 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında, Balkanlarda 300 bin Müslüman görülmemiş bir vahşetle katledildi. 1 milyon Müslüman da perişan kabilelerle Rumeli ve Anadolu yollarını doldurdu. Savaşın sonunda, Avrupa topraklarından elde kalan yalnızca Rumeli’ydi. Yani Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri. Sonrası, Berlin Konferansı denen ‘tiyatronun’ geziye çıkmasıdır. Doğu’da Ermeni çeteleri, Rumeli’de Sırp, Rum ve Bulgar çeteleri, Avrupa ve Rusya’nın elinde birer muşta olarak Osmanlı’nın gittikçe sararan yüzüne yıllarca indi durdu ve o yüzü paramparça etti.

Anadolu’yu kavuran rüzgârlardan biri de Yemen’den esiyordu. Yemen isyanları on binlerin canını aldı. Hatta Çeşme gençleri askerliklerini orada yaparlardı ve bir efsaneye göre 1908’de Çeşme’de 20-30 yaş arasında tek bir Türk erkeği kalmıştı. O da bir cüceydi.¹

Çağın en güçlü devletlerinin âdeta sıraya koydukları baskılar, saldırılar, mali bunalım, terör, isyanlar, birkaç asrın birike birike artık birer zehir olmuş ihmalleri, devletin idaresindeki türlü zaafılar, devletin iliklerine kadar işlemiş ihanet... Bunlar birbirlerini besleyip güçlendirerek her tedbiri anında yutan bir girdap oluşturmuştu.

On yıl sürecek savaş, devleti tam da o girdabın içinde yakaladı. Osmanlı, Libya’yı işgal eden İtalya ile uğraşırken; Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan birleşerek 1912’de saldırıya geçti, Rumeli de elden gitti. Savaş sırasında Balkanlar’da 400 bin Müslüman yine vahşetle öldürüldü, 450 bin tanesi ise Anadolu’ya göç etti.

Balkan Savaşı gazilerinin yaraları kapanmadan, 1914’te Birinci Dünya Savaşı başladı. Suriye ve Irak cephelerinde Arap isyancılarla İngilizlerin ateşi arasında kalan Osmanlı kuvvetleri, Kafkas cephesinde de bütün düşman güçlerin kışkırttığı Ermeni ayrılıkçılarla Rusların ateşi arasında kaldı. Savaşın daha başında,

1 Nurdoğan Taşalan, *Ege’de Kurtuluş Savaşı Başlarken* Bilgi Yayınevi, İstanbul, s. 36.

yalnız Sarıkamış'ta ve Çanakkale'de on binler toprağa karıştı. İngilizler ve Fransızlar Çanakkale'den henüz kaçmıştı ki Ruslar Erzurum'u işgal etti.

Trabzon – Erzincan hattını içine alan Rus işgali sırasında 1,5 milyon Müslüman batıya doğru aktı. Bunların 700 bini yollarda veya ulaşabildikleri yerlerde açlık, hastalık ve sefalet yüzünden öldü. Sağ kalanlar, Balkan Savaşı sırasında gelmiş göçmenlerle karıştı. 500 bin Müslüman da savaştan az önce ve savaş sırasında Ermeni ayrılıkçılarla süren karşılıklı çatışmalarda hayatını kaybetti.

Savaş boyunca 710 bin asker şehit oldu, 303 bini ağır olmak üzere 763 bin asker yaralandı, 202 bin asker esir düştü. Savaş bittiğinde bazı ailelerde hiç erkek kalmamış, liseliler, medreseliler adeta yok olmuştu. Rus işgali altındaki vilayetlerde 15 bin köy yakılıp yıkılmış, Erzurum'un merkezinde nüfus 80 binden 5-6 bine düşmüştü. Üstelik Anadolu'da halkın yarısı hastalıklarla boğuşuyordu. Birkaç aileden birinde mutlaka verem, trahom, kolera, tifüs veya tifo hastalıklardan biri vardı. On binlerce sähipsiz çocuk ortada dolaşıyordu. Birçok yerde taş üstünde taş kalmamıştı. Toprak yıllarca ekilip biçilememiş, ekilip biçilen de cepheye gitmişti. Kıtık baş göstermişti. Halk bazı bölgelerde yokluktan ot dahi yiyordu.

1919'da Türkler artık Anadolu'ya çekilmişti. Fakat anlaşıyordu ki onlar şimdi Anadolu'da da kuşatılacak, hesaplar tutarsa orada tamamen imha edileceklerdi. İngiliz yöneticiler, İngiliz sömürgesi olan İslam topraklarını Türkler yaşadıkları müddetçe ellerinde tutamayacaklarına inanmışlardı. Bu sebeple "Türksüz İslam dünyası" peşinde koşan İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Balfour, "İslam dünyasının, Türklerin tamamen yenildiğini anlamalarını özellikle istiyoruz." diyordu. Bunu sağlamanın tek yolu, Türkleri her türlü vasıtayla ezerek, önce Anadolu'da bir sığıntı durumuna düşürmek, sonra yok etmektir. Türkiye'nin İngilizcedeki ismiyle

dalga geçen İngiliz Başbakanı Lloyd George'a göre, "Türkiye'den geriye ne kalır?" sorusunun cevabı, "belki birkaç kemik"ti.

İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar Anadolu'yu işgal etti. Fransa, emri altındaki ayrılıkçı çeteleri Çukurova'ya yığdı. Ayrıca yalnızca Türklere saldırmak üzere Kıbrıs'ta eğitilmiş Ermeni Lejyonu da bölgeye getirildi. Güney illerinde hayat artık bir feryattan ibaretti. Batı Anadolu için de bir katliam âleti gerekiyordu. O da zaten hazırды.

İngiltere, Fransa ve ABD yönetimlerinin ortak kararı ve İngilizlerin emriyle İzmir'e çıkan Yunanlılar, yerli Rumlardan oluşan gönüllü birliklerin de yardımı ile Batı Anadolu'dan içerlere ilerleyerek 3 milyon insanın yaşadığı 100 bin kilometrekare toprağı işgal etti. Trakya da Yunan işgaline uğradı. Yunan işgalinden kaçıp yollara düşen 1,2 milyon Müslümanın 400 bini sefalet yüzünden hayatını kaybetti. Balkan Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı sırasında göç edenlerle, Yunan-Fransız-İngiliz işgali sırasında göç edenler birbirlerine karıştı. Kasabaların bir kenarında Doğu göçmenleri, bir kenarında Balkan göçmenleri, bir kenarında Aydın göçmenleri hayatta kalmaya çalışıyorlardı.

Bir ölüm kalım savaşı başladı Anadolu'da. Önce birkaç Hatay, Çukurova ve Mersin türküsü Fransızlarla, Aydın'ın birkaç zeybek türküsü Yunanlılarla boğaz boğaza geldi. Sayıları azdı o türkülerin ama deyişleri derin, anlamları büyüktü. Çok yaralıydılar ama ihtişamlarından hiçbir şey kaybetmemişlerdi. Onlar yeryüzünün en güzel nağmeleriydi. İşgal edilmiş toprakların işgal edilemez ruhuydu onlar. Sonra, fedakârlık kelimesine gerçek ihtişamını kazandıran fedakârlıklarla, yeniden düzenli ordu kuruldu. Sakat gaziler, ihtiyarlar, kadınlar, cephane taşıyan kağnılarının başına geçti. 26 Ağustos 1922'de başlayan ve asırların hıncını taşıyan büyük taarruzun sonunda işgalciler imha edildi. Türk askerleri, taarruz sırasında Yunanlıların dikenli tellerini elleriyle parçaladılar.

Bu 45 yıl boyunca çekilen çilelerin derinliği, gökyüzünü ür-kütür. Yaşanan zorluklar kelimelere sığmaz; onları sığdırmaya

kalktığınız her kelime daha kâğıda düşmeden patlar. Düşman ordularının, on binlerce işbirlikçinin ve onların yanından hiç eksik olmayan yokluk ve yalnızlık taburlarının açtığı derin yaralarla dolu bu 45 yıl, aynı zamanda eşi benzeri olmayan bir kahramanlık, sabır ve tahammül destanıdır.

Bu 45 yılın hafızalarda ancak bölük pörçük yer bulabilmesi, Türkiye'nin önünde büyük bir tuzaktır. Çünkü bu eksiklik, Türkiye üzerindeki sorumluluk duygularını tehlikeli bir şekilde ve giderek daha çok örselemektedir. Bu 45 yılın uyarılarını işitmeyen nesillerle, ileriye doğru güvenli bir yürüyüş mümkün değildir. Öte yandan, karanlık bir propaganda yeni nesilleri, Türklerin her tarihî olayın haksız tarafı olduğuna inandırarak onları düşmanlıklar karşısında savunmasız bırakmaya çalışırken, hafızalardaki boşluklardan alabildiğine faydalanıyor.

Büyük bir devlet kaybetmiş olanlar için, yarınları koruyacak en güçlü tahkimat, o kayıp sırasında yaşananlardan alınacak derslerdir. O dersler olmadan Türkiye doğru yönetilemez. O dersler olmadan Türkiye'nin güvenliği sağlanamaz. İstanbul'un 1919'dan itibaren nasıl işgal edildiğini ve işgal altındaki İstanbul'da yaşanan o müthiş mezalimi bilmeyenlerin, İstanbul'un nasıl fethedildiğine dair bilgilerinin zerre kadar önemi yoktur. Fatih Sultan Mehmet'in Rum Patrikhanesi'ne verdiği özgürlükle övünen ama o Patrikhane'nin 1920'de Yunan ordusunun hizmetine girdiğinden hiç bahsetmeyen bir uyku hali, tahkimatı zaafa uğratacaktır.

Yok edilmenin eşliğinden döndüğü, sırtındaki hançer yaraları hâlâ kapanmadığı halde, başına gelenleri unutan, ıstıraplarını anıtsız bırakan bir toplum; millî kimliğini hedef alan yalan ve iftiralarla baş edemez, kendinden şüphe duyar, şaşırır, sersemeler ve kendisini bir defa daha yok etmeye çalışan hilelerin emrine girer. Artık kurtulmak imkânsızdır.

Şerife Bacı'nın cepheye mermi taşırken başında donarak öldüğü kağıda doğan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, yaşamak için öncelikle kendisini doğuran tarihî sürece ilişkin bilinç ve o bilinci

bir davranış biçimi haline getirecek namus ve haysiyet istiyor. Bu bilinci yükseltmeliyiz. Tek gayesi o bilince hizmet etmek olan bu kitap, “Hangi zorluklardan geçerek, hangi engelleri aşarak varlığımızı korumayı başardık?” sorusuna özlü bir cevap olmayı hedefledi. Çünkü Türkiye ancak bu sorunun cevabından haberdar olunduğu ölçüde güçlüdür.

93 Harbi, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele, kitapta bir bakışta görülebilecek bir bütün halinde ve yalnızca yukarıdaki soru ekseninde ele alınmıştır. Siyasi tarihe ilişkin kimi ayrıntılara olaylar arasında gerekli bağlantıları kurabilmeye yetecek kadar yer verilmiştir. Bazı kelimelerin karşılıkları kitabın sonundaki sözlükte bulunabilir. İSAM kütüphanesinin yöneticilerine ve çalışanlarına yürekten teşekkür ederiz.

Koca Ayşe, sekiz oğlunu Birinci Dünya Savaşı’nda yitirdi. Elinde yalnızca en küçük oğlu Mustafa kaldı. Mustafa, Koca Ayşe’nin kanının son damlasıydı. O da Sakarya’da aktı gitti.² Koca Ayşe’ye, onun çilelerine, onun hatırasına, onun düşmanının üzerine o dokuz atılışına saygısı olmayanlar, Koca Ayşe’nin dünyasına ait değillerdir. Bu kitap biraz da Koca Ayşe’nin ve onun dünyasına ait olanların hikâyesidir.

Osmanlı’nın son 45 yılında dolaşırken rastladığımız kimsesiz ve perişan şehit çocukları, defalarca baskın yemiş göç kabileleri, ateşe verilmiş şehirler, harabeler arasında aklını yitirmiş ihtiyarlar ve Mudurnu’nun Köseler köyünden Koca Ayşe, size hep aynı cümleyi haykırır: “Asla yenilmeyeceksin!”

Recep Şükrü Apuhan

2 Süreyya Şehidoğlu, *Milli Mücadelenin Maddi Dayanakları*, Ofset Basım, Ankara 1975, s. 210.

BİRİNCİ BÖLÜM
ALİ, OĞLUM ALİ, BRE ALİ!
93 Harbi Derler, Eski Zağra'nın
Gözyaşlarına
(1877 – 1878)

SONSUZ UTANÇ

14. yüzyılın başında ilk fethedilen yerlerin çarşılarından taşan “Ne olurdu, eski zamandan bunlar bize beğ olaydılar” sevinci,¹ Osmanlı fetihlerinin dayandığı zeminin en ayrıntılı anlatımıdır. Türk kılıcının keskin tarafı, adalet ve merhametti.

Hep Osmanlı'nın arkasından yürüyen zaman, ne yazık ki bir gün onun önüne geçti ve Türk tarihi 18. yüzyılın sonlarından itibaren kanadıkça kanadı. Avrupalılar ve Ruslar yalnız Osmanlı egemenliğine değil, Türk varlığına da son vermek istiyorlardı.

Osmanlı egemenliği adım adım gerilerken, yeni sınırların ötesinde kalan Müslümanlar ve o egemenliğin yüzlerce yılının muhteşem eserleri kanlı kıyımlara uğradı. Nihayetinde Müslümanlığı büyük bir coğrafyadan silecek olan 93 Harbi'ne giden yolda olup bitenler, olacakları yüksek sesle anlatıp durmuştu.

Papa'nın “14. Haçlı Seferi” adını verdiği o büyük hücumun (1684) daha ilk yıllarında, Avrupa ittifakı; Budin'de, Eğri'de, Belgrad'da, Bosna'da yüzlerce Osmanlı medeniyet eserini yerle bir etti, bütün cephelerde Müslüman halkı kılıçtan geçirdi. 300

1 Hüseyin Nihal Atsız, *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2017, s. 43.

yıllık Türk aileleri ortadan kaldırıldı.² Budin’de birkaç bin Türk’ü esir almalarının tek sebebi katliamdan yorulmuş olmalarıydı.³

16 yıl süren bu savaşta yaşananlar, korkunç bir döneme girildiğini gösteriyordu. Balkanlar’daki Türkler, artık canlarını ve yurtlarını, bir zamanlar derebeylerin köleliğinden hür insanlar safına yükselttikleri ve asırlardır beraber yaşadıkları gayrimüslim komşularından da korumak mecburiyetindeydiler.⁴

Yolların huzuru gittikçe bozuldu. Nehirler, denizlere cansız bebekler taşımaktan yoruldu. Dağlar, vadiler, kaleler, gördükleri karşısında sonsuz utanca büründü.

1768’de başlayan savaş sırasında, Ruslar, 296 yıldır Osmanlı’ya tabi olan Kırım’a⁵ da girdi ve Dobruca’ya kadar inip Türk şehirlerini öyle bir vahşete boğdu ki Bender’de Türkler çareyi ailelerini kendi elleriyle öldürmekte buldular.⁶ III. Mustafa’ya son darbeyi Pazarcık’tan ulaşan katliam haberi vurdu. Padişah, kahır içinde öldü.⁷

-
- 2 II. Viyana Kuşatması’ndan (1683) sonra başlayan bu büyük hücum, 1699 Karlofça Antlaşması ile sonuçlandı. Mora da Venedik işgaline girmişti (1687). Ancak 1715’te geri alındı. Kutsal İttifak’ta Avusturya (Alman İmparatorluğu) Polonya Krallığı, Venedik Cumhuriyeti, Papalık, İspanya Krallığı, Toskana Büyük Dukalığı ve Rusya Çarlığı vardı. Saksonya Tümeni’nden Milano Tümeni’ne, Malta Şövalyelerinden İngiliz Lordlarına kadar Avrupa’nın her köşesinden kuvvetler de ittifak saflarında yerlerini almıştı. Savaşın sonunda Orta Avrupa’da egemenlik Avusturya’ya geçti. Ruslar Karadenize indi.
  - 3 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Faisal Finans Kurumu Yayınları, İstanbul 1986, c. 1, s. 394-415. (Kanunî’nin 160 yıl önce fethettiği Budin, 02.09.1686’da düştü)
  - 4 Ekmeleddin İhsanoğlu (ed.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, c. 1, s. 57.
  - 5 Ruslar Kırım’a 1771’de girdi. Kırım,1768 savaşını bitiren Küçük Kaynarca Antlaşması ile (21 Temmuz 1774) bağımsız oldu. Elbette sözde bir bağımsızlıktı bu. Rus kuklası yeni Kırım Hanı’na isyan eden Tatarlar, Rusların Osmanlı topraklarından getirip yerleştirdiği ve askeri bir güç olarak hazırladığı Hristiyanlar tarafından biçildi. Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 15.
  - 6 Semavi Eyice, “Bender Kalesi”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, c. 5, s. 431.
  - 7 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1978, c. 6, s. 365. (21 Ocak 1774)

Rusya ve Avusturya 1788’de yeniden saldırdığında, Özi’de 25 bin Müslüman katledildi.. Sultan I. Abdülhamid, Koca Yusuf Paşa’nın katliamı anlatan mektubu okunurken yere yığıldı, kısa bir süre sonra da öldü.

Şimdi Suvarof’un 60 bin askeri, İsmail’de sokak sokak ilerlemekteydi. Kadın, çocuk, binlerce Türk yaylım ateşin üzerine atılıyor, alevlerde kavruluyor, devrilen minarelerin altında kalıyor, genç kızlar Ruslarla boğaz boğaza dövüüyordu. Bu dövüşme onlara ancak on saat kazandırabilirdi. Suvarof’un ordusu üç gün boyunca yaralıları öldürdü. Dördüncü gün 33 bin şehit askerin ve kılıçtan geçirilmiş kadın, çocuk, ihtiyar 15 bin kişinin cesedini Tuna’ya attı. Bu hazin defin, bir hafta sürdü.⁸ 1788 Savaşı bittiğinde Osmanlı’nın Orta ve Doğu Avrupa’daki son kilitleri de kırılmıştı.⁹

Mora Öldü

1806–1812 Osmanlı-Rus savaşını Mora isyanı takip etti. Türklerin 363 yıl önce ayak bastığı Mora, Rusların kiliseler yoluyla yürüttüğü “Ayasofya’da çan sesi duyacağız” propagandası ile bir ayaklanmaya hazır hale getirilmişti.¹⁰ Türklerin saygılarından dolayı adım atmadıkları manastırlar ve kiliseler ağzına kadar silah doluydu.

İsyan, 25 Mart 1821’de Aya Mavra Manastırı’nda başlatıldı.¹¹ Metropolit Germanos, üstünde “Meryem Ana” resmi bulunan

8 Alphonse de Lamartine, *Türkiye Tarihi*, Tercüman Yayınları, İstanbul, t.y., c. 7, s. 1673. (23 Aralık 1790)

9 Nevzat Kösoğlu, *Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 418. (Avusturya ile 4 Ağustos 1791’de Zıştovi, Rusya ile 10 Ocak 1792’de Yaş Antlaşmaları imzalandı.)

10 Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu - Bir Çöküşün Yeni Tarihi - Son Üç Yüzyıl*, Sabah Kitapları, İstanbul 1992, s. 45. (Mora’nın bir kısmı Bizanslı ailelerden, bir kısmı Venedik’ten fethedildi, 1458-1502.)

11 Mora’da vahşetin başladığı 25 Mart, her yıl “Yunan Bağımsızlık Günü” olarak kutlanır. Elbette bu garip bir bağımsızlık günüdür. 1986’da Amerikalı bir gazeteci, Mora’da yaşananlara şahit olmuş bir İskoçyalı albayın hatıralarını *The Greek Adventure* adıyla kitaplaştırdı. Yunanistan’ın bu kitabın 4 bin nüshasını dağıttım-

“Kutsal bayrağı” eline alarak haykırdı: “Ey Yunanlılar, Türkleri öldürün ve kaçırın!”¹²

“Hristiyanlara huzur, Türklere ölüm!” şeklindeydi bu isyanın parolası. Bir de şarkısı vardı: “Tek bir Türk kalmayacak/Ne Mora’da ne dünyada!”¹³

Navarin’de, hayatta kalan kız çocukları satıldı. Yarı çıplak ve dehşet içindeki bu çocukların bazıları aklını kaybetti. Tripoliçe’de ise iki günde 10 bin Müslüman öldürüldü.¹⁴ Sağa sola koşuşan aç ve bitkin çocukları, “mutlu Yunanlılar” uzaktan “avlıyorlar”dı. Orada hâlâ hayatta bulunan çoğu kadın ve çocuk iki bin Müslüman da bir dere yatağında boğazlandı.¹⁵

Ayaklanmaların Korint’teki günlerinde kadınların bir kısmı köle olarak ayrıldı; yaşlarına ve güzelliklerine göre 30–40 kuruşa bir İngiliz gemisinin kaptanına satıldı.¹⁶ Anabolu’da ölümlerin kafalarını piramit şeklinde yığdılar. Akropolis’deki Müslümanlar, Papazların, “Öldürmeyeceğiz” sözü üzerine teslim oldu. Fakat birkaçı dışında hepsi katledildi.

Ayaklanma sürdükçe kıyım yeni bölgelerde tekrarlandı. Her yer ceset doluydu ve akbabalar sokaklarda çürümekte olan bu cesetlerle beslenmekteydi.¹⁷

Mora’daki isyan boyunca çeşitli şehirlerde, bir kısmı Arnavut olmak üzere en az 35 bin Müslüman öldürüldü. Sayıları 50 bini geçen Mora Türkleri katliamdan sonra da göçe zorlandı ve tamamen yok edildi.¹⁸

---

dan önce alıp yok etmesi bu gariplikle ilgilidir. Murat Taştan, “25 Mart, Mora Müslümanları Soykırım Günü”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genel Kurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı, Ankara 2006, c. 2, s. 41.

12 Taştan, a.g.b.

13 McCarthy, a.g.e., s. 9.

14 Taştan, a.g.e., s. 37-39 (William Clair).

15 McCarthy, a.g.e., s. 11.

16 A.g.e., s. 40 (David Howard).

17 Taştan, a.g.e., s. 39 (Frans Lieber).

18 A.g.e., s. 40.

Artık Türklerin kayıp mezarlarından biri haline gelmişti Mora. Geriye sadece İngiliz kaptanın 30-40 kuruşa alıp götürdüğü köle kadınlar kalmıştı. Sonraki hayatlarında sığınabilecekleri bir şarkı bulabilmişlerse bu kadınlar, o şarkı kim bilir nerede?

Padışah'ın Gözyaşları

Mora'daki vahşeti yöneten papazların ilk amacı Türklerin yok edilmesi davasına hizmet sunmaktı. Avrupa bu hizmeti takdirle karşıladı. Vahşet, Avrupa'da "Liberalizm ve Hıristiyanlığın zaferi" olarak yankı buldu.¹⁹

Katliamların Yunanlılığa ilişkin amacı ise Türklerden arınmış, kendi içinde birlik gösteren bir ulus ortaya çıkarmaktı. Bir ulus meydana getirmek için Türkleri öldürmek ve göçe zorlamak yöntemi esasında sadece Mora'da kullanılmadı. Önce Balkanlar'da sonra Arabistan çöllerinde milliyetçilerin tek çıkış yolu olarak kaldı. Böylece 19. yüzyıl ve hemen sonrası bir Türk mezarlığı haline geldi.

1826 yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa'dan alınan destekle Mora'da düzenin geç de olsa sağlanması üzerine, Osmanlı'ya orada bir Yunan Prensiği'ni tanınması için yapılan baskı, yeni bir saldırıya dönüştü. İngiliz, Fransız ve Rus savaş gemileri Navarin'de Osmanlı donanmasına hileli bir baskın yaparak 57 gemiyi yaktı, 8 bin askeri şehit etti. Haberi alan II. Mahmut ağlarken Avrupa sevinçten yıkılıyordu.²⁰

Bu felaketin ardından 1828 yılında sıra yine Ruslara gelmişti. Onlar Kars'ı kuşatırken, Fransa da Mora'ya 30 bin asker yığdı ve Mora'yı Yunanlılara verdiğini ilan etti.²¹ Rus Dışişleri Bakanlığı'nın bir numaralı ismi, Yunan asıllı Capodistrias'ı ilk

¹⁹ *A.g.e.*, s. 38.

²⁰ Lamartine, *a.g.e.*, c. 1, s. 15.

²¹ Öztuna, *a.g.e.*, s. 11. (1828)

Yunan Devlet Başkanı olarak Mora'ya çıkararak İngiliz Worspite gemisine, Fransız ve Rus savaş gemileri eşlik ediyordu.²²

1829 yılında Ruslar, Balkan dağlarını ilk defa aşarak Edirne'ye girince, İngiliz, Fransız ve Rus baskısına daha fazla direnemeyen Osmanlı, bağımsız Yunan Krallığı'nı onayladı. Başkenti Atina olan bu küçük devlet, zamanla aynı güçler tarafından büyütüle büyütüle bugünkü halini aldı. Yani Yunan Krallığı; İngiltere, Fransa ve Rusya'nın ortak eseri idi. Fakat bu eserde İstanbul'daki ihanetin de payı vardı.²³

Mora'nın çok uzağında, 1828–1829 savaşında Ruslar, Kars'ı kuşatırken bazı Ermeni gruplarını Müslümanları sindirmekle görevlendirdiler.²⁴ Bu gruplar Ahıska ve Doğubeyazıt'ın işgalini kolaylaştırdılar.²⁵

Ruslar, savaşın sonunda Anadolu'dan çekilirlerken yanlarında götürdükleri 80 bin Ermeni'yi, birer Türk yurdu olan Ahılkelek, Ahıska ve Revan bölgelerine yerleştirdi.²⁶ Elbette bunu kendileri için yaptılar. Ermeniler onlar için yalnızca Kafkasya'yı Müslümanlardan arındırmakta kullanacakları bir araçtı.²⁷ Nitekim henüz savaş sırasında bile Revan'da 26 bin Müslüman öldürülmüş veya sürülmüştü.²⁸ Hatta Revan üzerinde oynanan oyunlar devam

22 Alan Palmer, *a.g.e.*, s. 108. (İngilizler, Osmanlıların gelişmeleri önleyemediğini görmüş ve Yunan İsyanı'nın sonuçlarından yalnızca Rusların faydalanmasını istememişlerdi.)

23 İsyan söylentilerini araştırması için Mora'ya gönderilen ve döndüğünde "Mora'dan emin olabilirsiniz." diyen memur, Rum tercüman Nikola Morazi idi. Fener Rum Patrikhanesi de isyana karışmıştı. II. Mahmut, Patrik V. Gregor'u Patrikhane'nin orta kapısında idam etti. Orada bir Türk devlet adamı asılıncaya kadar orta kapının açılmamasına karar verildiği söylenir. Bu kapı bugün de kapalıdır. (Recep Şükrü Apuhan, *Türklerin Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2008, s. 137.)

24 Georges de Maleville, *1915 Osmanlı, Rus-Ermeni Trajedisi*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2003, s. 41.

25 Necdet Sevinç, *Arşiv Belgeleriyle Ermeni İddiaları ve Gerçekler*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004, s. 73.

26 *A.g.e.*, s. 74.

27 Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006, s. 126.

28 McCarhty, *Ölüm ve Sürgün*, s. 31.

edecek, orası bir gün Erivan adını alarak Ermenistan'ın başkenti olacaktı.

Fransa, Yunanistan'ı “Bağımsız Krallık” olarak ilan ettikleri 1830 'da, bir taraftan da 1514'ten beri çeşitli şekillerde Osmanlı idaresi altında bulunan Cezayir'i işgal etmeye başladı. Avrupalı gönüllüler bir süre sonra Cezayir'e akın ettiler. Ama Fransızların kitleler halinde boğazladığı Cezayirilere yardım etmek için değil, Fransa'nın dağıttığı topraklardan almak ve Cezayir'in bir sömürge haline gelmesinde pay sahibi olmak için!

İşte her şey bu savaşlarla başladı. Osmanlı ordusunun esasını Türkler teşkil ediyordu. Hem doğuda hem batıda yaşanan savaşlar Türk ordusunu çok yıprattı. 1768–1829 arasındaki uzun Rus savaşlarında genç Türk nüfusu eridi, doğumlar azaldı. Buna karşılık, askerlik yapmayan gayrimüslimler sayıca arttı ve varlıklı-sıhhatli orta sınıf olarak gelişti.²⁹ Bu dengesizliğin siyasi sonuçları yıkıcı olacaktı.

Kayıp Çılgınlık Çağı

Rusya 1783'te Kırım'ı topraklarına kattı. Buna ilk tepkinin cezası 30 bin idamdı. Canlarını kurtarmak için sahillere yığılan Tatarlar da öbek öbek yok edildiler.³⁰ Rus soyluları, onlardan kalan malların başına üşüştü.

Zulümden kaçan 80 bin Tatar'ın önemli bir kısmı Anadolu'ya geldi.³¹ 19. yüzyılın başında birer Müslüman yurdu olan Kırım'dan, Kafkasya'dan ve Balkanlar'dan Anadolu'ya, günümüze kadar süren göçler işte böyle başladı. Artık kayıp çılgınlık çağına girilmişti.

29 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 151. (ABD'ye Yunan devletinin tanınmasından iki hafta sonra verilen ticari imtiyazlardan faydalananlar da onlar oldu. İzmir'e gelen Amerikan mallarını Van'ın ötesine ulaştıran Ermeni ve Rum tüccarlara “Doğulu Yankeeler” denecektir. Bilal N. Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2005, s. 17.)

30 Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 6, s. 377.

31 Bice, *a.g.e.*, s. 44.

1783-1922 arasında, Kırım ve çevresinden tahminen 1 milyon 800 bin Tatar, Osmanlı topraklarına göç etti.³² Böylece Kırım'da Ruslar ve Ukraynalıların zamanla ana unsur olmasının önü açıldı.³³

Ruslar, Kırım'da güçlendikten sonra Kafkasya'yı da işgal etmeye başladı.³⁴ Kafkasya'da, Çeçenler ve Dağıstanlılardan sonra artık Çerkesler de bitkindi. Bu yüzden Kafkaslar Rus akınlarına uzun süre dayanamadı. Çerkes yurdu sonunda 1862'de tamamen Ruslar tarafından işgal edildi. Üç yıl içinde de dağlardaki direniş bastırıldı.³⁵ Göç en yüksek seviyesine çıktı. Göçmenlerin Anadolu'ya ulaştığı kıyı kentlerinde her türlü hastalık ve sefalet ortalığı kasıp kavurdu.

Trabzon'da bir ara günlük ölü sayısı 500'e yükseldi ve şehrin ana su kanalı orada yüzen cesetler yüzünden kullanılmadı.³⁶ 1865'te Trabzon'da ölü sayısı 53 bini bulmuştu. Sinop'ta da ölüm oranı çok daha yüksekti.³⁷ Samsun'da ise her gün 700–800 kişi ölüyordu. Yalnız üzerlerindeki elbiselerle gelebilmiş göçmenler, pazarda çocuklarını satmaya çalışıyorlardı.³⁸

1864'te Abhazlar da göç yollarında idi.³⁹ Osmanlı Devleti, bu göç nehrinin getirdiği sorunlarla yıllarca boğuştu durdu. Türlü imkânsızlıklara rağmen, göçmenler için elinden gelenin en iyisini

32 Karpat, *a.g.e.*, s. 163.

33 300 bin Tatar'ı da 1944'te Komünist Rusya, Sibiryaya sürdü. Onların da yarısı orada öldü. *a.g.e.*, s. 162.

34 Rusların yardımcıları da vardı. Ermeniler, kuşatma altındaki Derbent'in su düzenini Ruslara bildirerek şehrin düşmesini sağladılar. Rus Çarı Aleksandır, kendilerine verdikleri bilgilerden dolayı, Ermeni Katolikosu Daniel'i, St. Anne nişanı ile ödüllendirdi. (McCarthy, *a.g.e.*, s. 25-26 (1796 ve 1808))

35 *A.g.e.*, s. 163.

36 *A.g.e.*, s. 39-42.

37 Bice, *a.g.e.*, s. 52.

38 Naci Şahin, "1800'lü Yıllar Sonrasında Balkanlar'dan Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri", *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Genel Kurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı, Ankara 2006, c. 2, s. 80.

39 Bice, *a.g.e.*, s. 48.

yapmaya çalıştı. Göç komisyonu kurdu ve göçmenleri kaydedip evler tahsis etti.⁴⁰

1859–1879 arasında, tahminen çoğu Çerkes toplamda 2 milyon Kafkasyalı göçe çıktı. Bunların 500 bini açlık, sefalet ve hastalık yüzünden yollarda öldü.⁴¹ Bu can kaybının bir sebebi de Ermenilerin göç kafilelerine saldırmasıydı.⁴²

Kafkasyalılar da Kırımlılar gibi Anadolu'ya, Balkanlar'a, Halep ve Şam'a yerleştirildiler. Kafkasya'da da tıpkı Kırım gibi Ruslar ve diğer Slavlar, çoğunluk haline geldi.⁴³ Ve yine Kırım gibi Kafkasya'da yaşananlar da dünya için yok hükmündedir.⁴⁴

Savaşın Eşiğinde

Osmanlı 1861'de Rusya ve Fransa'nın kışkırtıp durduğu Karadağ'ın yeni bir başkaldırısıyla uğraşırken, Eflak ve Boğdan'ın aynı prensle idare edilmesini de onaylamak mecburiyetinde kaldı. Bu onay, Romanya adını alacak bir devletin ilk adımıydı. O yıl, İngiltere ve Fransa'nın baskısıyla Lübnan'da da yeni bir düzene geçildi. Lübnan'a artık Avrupa'nın onayından geçmiş Hristiyan mutasarrıflar atanacaktı.

Girit'te ise 1866'da çıkan isyanı Rusya ve Yunanistan örgütledi.⁴⁵ Yunan gemileri Girit'e sürekli silah taşımıştı. Avrupa'dan gönüllüler de koşup geldi ve özellikle Selino Müslümanları vahşice

40 İlk göç komisyonu 5 Ocak 1860'ta kuruldu. (Şahin, *a.g.e.*, s. 82). Göçmenler için yapılacak evlerin işçiliğinin ve giderlerinin yerli köylüler tarafından üstlenilmesi sağlandı (McCarthy, *a.g.e.*, s. 43.)

41 Karpat, *a.g.e.*, s. 170 (McCarthy'e göre 1.200.000 kişi göçe çıkmış, bunların 400.000'i yolda ölmüştür. *a.g.e.*, s. 38.)

42 Bice, *a.g.e.*, s. 53.

43 McCarthy, *a.g.e.*, s. 38.

44 Müslüman liderler ve Müslüman halklar da bir sorunun içinde veya etrafında Ortadoğu yoksa o sorun karşısında Müslüman duyarlılığını göstermekte yetersiz ya da bilinçsiz davranmaktadırlar.

45 Girit'in Venedik'ten fethi 1669'da tamamlandı. Venedikliler Girit'i Marki Boniface'den 100 bin gümüşe satın almıştı. Cemal Tükin, "Girit", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1996, c. 14, s. 85. (Karadağ 15. yy'ın sonundan beri çeşitli şekillerde Osmanlı hâkimiyeti altındaydı. Eflak-Boğdan, 16.yy'ın

katledildi. Katilleri koruma görevini ise Fransız konsolos üstlenmişti.⁴⁶ İngiltere katliamlara müdahale edilmesini engellerken, Rusya ve Fransa şiddetli notalar yağdırıyordu. Girit'te derhal ıslahat yapılmalıydı. Yapıldı da. Katiller affedildi, resmî yazışmalarda Türkçe mecburiyeti kaldırıldı, Rum vali yardımcısı atandı.⁴⁷

Aynı yıl, 1829'da Rus baskısıyla özerklik verilen Sırbistan yine alev aldı ve sonuçta Osmanlı askerlerinin bulunduğu son kaleler de Sırlara bırakıldı. O tarihte 492 yıldır Osmanlı egemenliği altında bulunan Sırbistan'da Osmanlı'nın yalnızca bayrağı kaldı. Son Osmanlı askerleri de Belgrad'ı terk ederken, Müslümanlar dehşetin dibinde baygın yatıyorlardı.⁴⁸

93 Harbi'nin eşliğinde, Osmanlı toprakları, Papaz Millies'in "Sessiz Haçlı Seferi" dediği misyoner okulları ile dolup taşmıştı.⁴⁹ Tarihi 16.yüzyıla dayanan Katolik okullarına, Protestan okulları da eklenmişti.

1826 yılında ilk Amerikan Misyoner Okulu "Syrian Protestant Collage" Beyrut'ta açıldı.⁵⁰ American Board'un Ermeniler için 1840'da açtığı Bebek İlahiyat Okulu, Ermenice'yi modern bir dil haline getirmek amacıyla daha çok bir dil akademisi gibi çalıştı. Daha sonra bu günleri anılarında yazacak misyoner Hamlin, "Bunu 50 yılda başardık." diyecektir.⁵¹ Durum o kadar ciddi idi ki,

---

başında hâkimiyet altına alınmıştı. Eflak ve Boğdan beylerini 1826'dan beri yerel meclisler seçiyordu. Atama, Rus-Osmanlı onayını gerektiriyordu.)

46 Tahmiscizade Mehmed Mâcid, *Girit Hatıraları*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1977, s. 17.

47 Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2017, s. 557.

48 Tek bir olayda birçok devletin adının geçmesinin sebebi, o devletlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmalarıdır. O çıkarlar için bazen zulümde yarışıyorlar bazen birbirlerini engelliyorlardı.

49 Necdet Sevinç, *Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2004, s. 50.

50 Hicayet Vahapoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar-Yönetimleri Açısından*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990, s. 109.

51 Sevinç, *a.g.e.*, s. 85.

Amerikalı misyonerler 1858'den itibaren yalnız Bitlis vilayetinde 50 okul açmışlardı.⁵²

Lübnan'da ise 1861'de 33 Amerikan okulu vardı.⁵³ Bu okullar, Arapların Osmanlı idaresine karşı örgütlenmelerine öncülük etti.⁵⁴ Böylece Arap ayrılıkçılığı, Amerikan misyoner okullarının çoğaldığı 1860 sonrasında hızlandı. O sıralarda Hicaz bölgesi Mekke Şerifleri tarafından yönetiliyordu. Arap yarımadasının iç bölgelerinde ise Suud ve İbni Reşid ailelerinin egemenliği vardı.

Lübnan'da 1875'te Butras El Bustani'nin çevresinde gizli bir örgüt kuruldu. Bu örgüt, Suriye'deki Arapları Osmanlı'ya karşı birleşmeye çağırıyordu. El Bustani, Beyrut Amerikan Koleji'nde tercümandı ve misyonerlerle sıkı ilişki içindeydi. Bu okul önemli Arap ayrılıkçılar yetiştirecekti.⁵⁵

1908 yılında kurulan Bulgaristan'da ise, bugün Boğaziçi Üniversitesi olan ve 1863'te İstanbul'da faaliyete geçen Robert Kolej'in "kuruluşta destek aldıkları bir yardım kaynağı" olduğu kabul edilir.⁵⁶

Kıscası Osmanlı topraklarının hemen hemen tamamında, izinli veya izinsiz açılmış yüzlerce yabancı okula göz yummak mecburiyetinde kalmıştı. Bu mecburiyet o kadar hüzün vericidir ki öfkeye sıra gelmez.⁵⁷

52 *A.g.e.*, s. 124.

53 *A.g.e.*, s. 103.

54 Zekeriya Kurşun, *Türk-Arap İlişkileri: Yol Ayrımında*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1992, s. 28.

55 Kurşun, *a.g.e.*, s. 28.

56 Vahapoğlu, *a.g.e.*, s. 42.

57 Yabancı okulların 19. yüzyıl sonunda ulaştığı sayı en az 1000'dir. İlknur Polatoğlu'na göre bu sayı 2000'dir. Osmanlı Devleti'nin 1897 resmî istatistiğini esas alan araştırmacıların verdiği sayı ise 6739'dur. Değişmeyen bilgi ise şudur: Yabancı okulların bünyesinde yürütülen misyonerlik faaliyetleri, siyasi içerik ve hedefleriyle, Osmanlı Devleti'ni yıkan belli başlı sebepler arasındadır. Yabancı okulların büyük çoğunluğu Osmanlı'ya karşı açık birer saldırıydı. Devlet-i Aliyye'nin önceleri çok kültürlü toplumun doğal ihtiyacı sayarak serbest bıraktığı ve hiç ilgilenmediği gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarına ait okullar da zaman içinde o saldırılara ortak oldu.

Savaş Başladı

Bulgarların “ulusal bilince” ulaştırılarak Osmanlı’dan koparılması sürecinde, Rusya, Batı Avrupa ve Papalık önemli rol oynadı.

Balkanlar’da elde edeceği ileri karakolların yardımıyla İstanbul’a inmeyi hedefleyen Ruslar, 1835’ten itibaren Bulgar kiliselerine sürekli para göndermekten, Bulgar okulları için öğretmen yetiştirmeye kadar geniş bir faaliyete girişmişti. Fransa da 1857’de Filibe’de konsolosluk açmış, Balkanlar’dan payını almak hevesiyle misyonerlerle birlikte çalışmaya başlamıştı. Dönemin Fransız konsolosu Laffon, bu çalışmaların yapay olduğunun farkında olduğu için, Bulgar dilini geliştirerek Bulgar ırkına verdikleri hizmetten söz ediyor, sonra da ekliyordu: “Eğer buna dil denilebilirse.”⁵⁸

Ruslar için, Bulgarlarla girdiği “Slavlık” ilişkisinden bir sonuç almanın tam zamanıydı. Bosna-Hersek Sırplarının 1875’te başlattığı isyanı, gerekli şartları hazırlamıştı.

Filibe’deki Rus Konsolosu Nayden Gerov’un 7–8 bin Bulgarı silahlandırarak sürdürdüğü isyan hazırlıkları gözle görülebilir bir hale gelmiş, Türkler endişe içinde köylerde nöbet tutmaya başlamıştı. Fakat Slav asıllı olan Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa, Türklerin yanıp yakılmalarını hasıraltı etti. Oysa isyan arifesinde Filibe sancağında asker yoktu ve derhal tedbir alınması gerekiyordu.⁵⁹

İsyanın ilk kurşunu 2 Mayıs 1876’da Avratalan’da atıldı. İsyan çan sesleri arasında çevreye yayılırken ilk saatlerde bin Müslüman katledildi.⁶⁰ Fakat bundan ne çıkardı? Avrupa’nın ayağa kalkması için Müslümanları kendilerine saldırtmalıydılar. Bunun da kolay

58 Bilal N. Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, c. 1, s. LV. (Rusya, Bulgarlarla ilişkisinde bütün Slavların birleşmesi anlamına gelen “Panslavizm”i de ideolojik bir araç olarak kullandı.)

59 *A.g.e.*, s. XCVII.

60 McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s. 60.

yolu Müslüman kadınları ve çocukları hedef almaktı.⁶¹ Öyle de yaptılar. Hem de şeytanı bile galeyana getirecek şekilde.⁶²

Türkler, Çerkesler ve Tatarlar arasında “Rusların ve Sırpaların da geldiği” zannı ile şiddetli bir panik çıkmıştı. İstanbul’a telgraf yağıyor, fakat Sadrazam Mahmut Nedim Paşa, Rus Elçiliği’nin “Bunlar önemsiz olaylar, sakın büyütmeyin” ihtarlarına uyarak hâlâ bölgeye asker sevk etmiyordu.⁶³

Müslümanlar katledilirken sessiz kalan Avrupa, onlar kendilerini savunmaya başlayınca ayağa kalktı. Yalan ve iftiralarla dolu haberler, Robert Kolej’de işlendikten sonra dünyaya duyuruluyordu. Kolej, olaylar hakkında tek yanlı bir görüş oluşmasına büyük katkıda bulundu.⁶⁴ İsyân sırasında Sırp ve Bulgar öğrencileri “izne” göndermeyi de ihmal etmemişlerdi.⁶⁵

2800 nüfuslu Batak için “5 bin Bulgar öldürüldü” haberini üreten İngiliz basını, *Daily News*’ten, aslında bir ajan olan Mac Gohan’ın, “Sırf Hristiyan diye 30 bin Bulgar öldürüldü” yalanını yetersiz görüyor, bunu 100 bine çıkarıyordu.⁶⁶

Avrupa ve Rus basınının yalan ve iftiraları kamuoyunu esir aldı. İngiltere’de mitingler yapıldı, broşürler yayınlandı. “Türkler Avrupa’dan atılmalı” kampanyası, Ruslar için büyük başarıydı. Çünkü onlar, “Türkler ancak yalnız bırakılırsa yok edilebilir” düşüncesindeydi. Gerçekler, sadece konsolosluk raporlarında saklı kaldı.⁶⁷

İsyân sırasında, “Bulgarların kadınlara ve çocuklara uyguladığı vahşet, Müslümanların misillemesine sebep olabilir” diyen

61 *A.g.e.*, s. 61.

62 Ayrıntılı bilgi için bkz. Necdet Kurdakul, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ortadoğu’ya: Belgelerle Şark Meselesi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1976, s. 82.

63 B. N. Şimşir, *a.g.e.*, s. XCVII. (Mahmut Nedim Paşa’nın lakabı “Nedimof” idi. Bu lakabın haksız olduğu da söylenir.)

64 Adnan Odabaş, *Dikkat Misyoner Geliyor*, Üsküdar Gazetesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 32.

65 Ahmet Maranki, *Balkan Mezalimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 1993, s. 165.

66 Şimşir, *Ermeni Meselesi (1774-2005)*, s. 65.

67 Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, c. 1, s. CXXXIX.

İngiliz Büyükelçisi Elliot, şimdi o Müslümanların idam edilmesi için sert girişimlerde bulunuyordu. Balkan rantından pay kapma yarışında Türk kanının önemi yoktu. Rus ve İngiliz baskısı öyle bir hal aldı ki, Osmanlı devleti, hüküm giymiş yüzlerce isyancıyı serbest bıraktı ve kendilerini savunmuş olmaktan başka suçu bulunmayan Müslümanları idam etmeye başladı. Hatta baskılara dayanamayınca Filibe'deki mahkemenin beş üyesinden üçünün Hristiyanlardan oluşmasına müsaade etti.⁶⁸

Rus siyaseti aradığı kıvamı yakalamıştı. 1 Temmuz 1876'da Sırlar, ertesi gün de Karadağlılar, hukuken bağlı buldukları Osmanlı'ya karşı savaş ilan ettiler. Sırp ordusunun başında Rus Generali Çernayef vardı. Sırbistan ve Karadağ'a gönüllü adıyla binlerce Rus askeri sevk edildi. II. Abdülhamid tahta çıktığında savaş iki aydır sürüyordu.

Osmanlı Belgrad'a girmek üzere iken mütarekeye zorlandı ve mesele Tersane Konferansı'na taşındı. Konferans arifesinde, Rusya'nın Bosna-Hersek'i vadettiği Avusturya memnundu. İtalya, 'Hristiyanlık vicdanının tatmin edilmesini' istiyor, Almanya, "İstanbul civarında bir yer Türklere yeter" diyordu.⁶⁹

Konferans, bir tür 'Avrupa Mahkemesi' niteliğindeydi ve "Türkler konferansa alınmamalı" fikri bile tartışıldı. Sonuç ne olursa olsun, Rusya Osmanlı'ya saldırmaya kararlıydı. Rus Dışişleri Müsteşarı Jamini, "Hiçbir zaman böyle bir fırsat bulamayız" diyordu. Ruslar, konferans fikrini "Türkiye'ye Avrupa'nın kararı ile giriyoruz" diyebilmek için ortaya atmışlardı.⁷⁰

23 Aralık 1876'da başlayan konferansta Osmanlı'ya tebliğ edilen kararlar, Rus Büyükelçisi İgnatıyef'in evinde alınmıştı ve alabildiğine alçaltıcıydı.⁷¹ Çıkacak bir savaşın daha alçaltıcı sonuçlar doğurma ihtimali çok yüksek olduğu halde, Osmanlı ağır

68 A.g.e., s. CXXXIII.

69 A.g.e., s. CXXXVII.

70 A.g.e., s. CLXXX.

71 Armaoğlu, a.g.e., s. 514.

tahrik altında bu kararları reddetti. Bunda, İngiltere'nin bir Rus saldırısına engel olacağı umudunun da payı vardı.

20 Ocak 1877'de son toplantı yapıldı. Kararlara imza koyan Rusya, Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve İtalya Büyükelçileri İstanbul'u terketti.⁷²

Rumi takvimle 1293 yılında geçtiği için 93 Harbi denen savaştan bahsedilince, bilinmeyen çağlara savrulup eteklerinde yılların sessizce dolaştığı dağların arasında, kapkaranlık bir vadiye düşüveririz. Hâlbuki yalnızca 136 yıl öncesinden bahsediliyordu. O tarihte hayatta bulunan insanların torunları, belki de çocukları henüz aramızdalar.

Ruslar Doğu'da 24 Nisan 1877'de Doğubayezıt'a saldırdı. Batı'da ise 21 Haziran'da Galiçya yakınlarından Tuna'yı geçmeye başladı. Doğu cephesinde, bazı Ermeni grupları Ruslarla işbirliği yaptı. Tuna cephesinde Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar ve Romanlar Rusların yanındaydı. Mengene dehşet vericiydi. Devlet-i Aliyye'nin yıpranmış omuzları keskin acılarla beline doğru açıldı.

Eski Zağra Örneğinde 93 Harbi

Geleceğini Osmanlı'nın yok edilmesinin üzerine kuran Rusya, askerlerine katliam emri vermişti: "Yapacağınız katliamlar Ortodoks Kilisesi'nin yüce emrinin yerine getirilmesinden başka bir şey değildir."⁷³ Rus askerleri ve yanlarındaki Bulgar gönüllüler ilerlerken en öndeki papazlar bu emri tekrarlıyordu.

Ziştovi, Tırnova ve Servi'yi kılıçtan geçiren Ruslar, 10 Temmuz 1877'de birkaç bin Bulgar'la birlikte Eski Zağra'ya girdi. Önce II. Murat devrinden kalma cami, sonra çarşı yağmalandı. Yağmaya Bulgar kadınları ve çocukları da katıldı.

72 Konferansın ilk gününde ilan edilen Meşrutiyet, bu devletler üzerinde beklenen etkiyi yapmamıştı. Meclis-i Mebusan 29 Mart 1877'de açıldı. Osmanlı, 31 Mart tarihli Londra Protokolü'nü de reddetti.

73 Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri (1877-1890)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 21.